

Romantik Kırılma ya da Aydınlanmacı Yenilenme

Erdal İSBİR¹

Arastırma Makalesi

Makale Gecmişi

Başvuru Tarihi: 24.07.2024

Kabul Tarihi: 05.09.2024

Research Article

Article History

Date of Application: 24.07.2024

Acceptance Date: 05.09.2024

Özet

Aydınlanma düşüncesine yönelik çağdaş eleştiriler, aydınlanmacı ideallere ilişkin bir kuşkuya neden olmuştur. Özellikle modern düşünceye yöneltilen felsefi eleştirilerin, günümüzde “özgürlük” ve “insan haklarına” mesafeli yaklaşan popülist politikalar olarak bedene bürünmesi, gerçekten de “modern günahların” bütünüyle, aydınlanmacı ideallere yüklenip yüklenemeyeceği sorusunu yerinde ve haklı kılar. Böylesi bir sorunun yanıtlanması, modern aydınlanmacı idealler ile modern Aydınlanma düşüncesinin söylemi arasındaki bağa odaklanmayı gerektirdiği kabul edilmelidir. Bu kabule dayanan bu çalışma, bu bağa odaklanmakta ve Aydınlanmanın ilk eleştirisi olan erken Alman romantizminde modern eleştirilerin izlerini aramaktadır. Bu bakımdan burada, henüz Aydınlanmanın ilk zamanlarında erken Alman romantizminin, ona hangi konularda karşı çıktığı incelenmektedir. Bu incelemeyle, erken Alman romantizmi ile Aydınlanma arasındaki ilişkinin, romantik bir kırılma mı yoksa aydınlanmacı bir yenilenme mi olduğu sorusuna yanıt aranmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Erken Alman Romantizmi, Aydınlanma, Doğa, Yaşam, Bilim, Sanat.

Romantic Rupture or Enlightenment Renewal

Abstract

Contemporary critiques against modern Enlightenment thought have led to a suspicion of enlightenment ideals. In particular, the fact that philosophical critiques directed against modern thought are nowadays embodied in populist policies that distance themselves from "freedom" and "human rights" makes the question of whether "modern sins" can indeed be attributed entirely to enlightenment ideals relevant and justified. It must be recognized that answering such a question requires a focus on the relation between the modern enlightenment ideals and the discourse of modern Enlightenment thought. Based on this assumption, this study focuses on this relationship and searches for the traces of modern criticism in early German Romanticism, the first critique of the Enlightenment. In this respect, this study examines the issues on which early German Romanticism objected to modern thought in the early days of the Enlightenment. Through this analysis, an answer is sought to the question of whether the relationship between early German Romanticism and the Enlightenment a romantic rupture or an enlightenment renewal is.

Keywords: Early German Romanticism, Enlightenment, Nature, Life, Science, Art.

¹ Erdal İsbir, Doç. Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi., İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi., Felsefe Bölümü, eisbir@adu.edu.tr; erdalisbir@gmail.com, Orcid: [0000-0002-3100-4456](https://orcid.org/0000-0002-3100-4456)

1.Giriş

Modern düşünceyle özdeşleştirilen Aydınlanma, akla dayalı bir ilerleme olarak tanımlanır. Akıl, dini bağına karşı bir otorite olarak öne çıkararak Aydınlanma, eleştiri fikri ile “onun hakiki doğasına ilişkin bir ölçüt geliştirmiş” olsa da “akılın entelektüel bir ilke olarak” aklanıp aklanmadığı tartışmalıdır (Horkheimer, 2004: 53). Çünkü düşünmenin metodolojiyle özdeşleştirilmesi, akılın öznel kullanımı ile nesnel kullanımı arasındaki bağı koparmıştır. Böylece “öz-farkındalığının son kırıntılarını yok eden” akıl, sadece hesaplayan, ölçen, sınıflayan bir yetiye indirgenmiştir (Horkheimer ve Adorno, 2002: 2). Frankfurt Okulu’nun Aydınlanmaya yönelik bu eleştirisinde, akıl nesnel kullanımının öznel kullanıma indirgenmesi ve bunun da Aydınlanma döneminde bireyin yükselişinin önünü kestiği vurgulanır. Bireyselliğin insani bir ilke olarak yeniden ortaya çıkması umudu, onun daha önce ortaya çıktığı ama ideolojik bir manipülasyona maruz kaldığı anlamını taşır.

Horkheimer, bireyden tarihsel bir varlık olarak söz ederken, “yalnızca insan türünün belirli bir üyesinin uzam-zaman içindeki duyuşsal varoluşunu değil, ayrıca bilinçli bir insan varlığı olarak kendi bireyselliğinin farkında olmasını ve kendi kimliğini tanımasını” kasteder (Horkheimer, 2004: 87). Kendisine yönelik bir refleksiyonla özerk Ben’e ulaşarak ortaya çıkan burjuva düşüncesi, bu bakımdan bireyin yükselişinin bir aşaması olarak kabul edilebilir. Fakat burjuva düşüncesi özü gereği soyuttur ve tehlikesi de buradadır. Çünkü dünyayı temel ve insani niteliklerden soyutlayıp, şişinerek kendisine inanan ve kendisini yücelten ama dünyaya karşı duyarsız kalan bir bireysellik, burjuva Ben’in temel ilkesidir. Akılın biçimselleşmesinin zorunlu sonucu olan öz-farkındalığını yitirmesiyle bu Ben, bireyselliğini, bencillığe dönüştürür. Üretim ilişkilerinin tarihsel dönüşümünün zorunlu sonucu olarak, bireyselliğin öz-farkındalığını yitirmesi, Ben’in özerkliğini kaybetmesidir.

Nesnel akıldan öznel akla geçiş olarak ifade edilen ve bireyselliği bencillığe dönüştüren akıl biçimselleşme süreci, bilimin ideolojik kullanımından kaynaklı bunalımın da nedenidir. Akıl biçimselleşmesi ile bilimin bir ideolojiye dönüşmesi arasındaki ilişkiye yapılan bu vurgu, Horkheimer’in eleştirel teorisinin politik olanla doğrudan bir bağlantısının olmamasının nedeni olarak yorumlanabilir. Horkheimer’in parti politikalarına sıcak bakmaması, politik alanın kuşatılmışlığının etkisiyle yaşadığı karamsarlık, felsefi tutumunun nedenleri değil sonuçlarıdır. Onun felsefe tutumunun odağında, akıl yaşam karşısındaki değeri konusunda bir kuşku yatar. Teori ve pratik sorunun düğümlendiği bu kuşku, modern bilimin yararına da gölge düşürür. Çünkü henüz öz-farkındalığını yitirmemiş bir Ben’in “kendi hayatımı nasıl yaşamalıyım?” sorusu karşısında yönteme indirgenmiş modern bilim dilsizdir.

Modern bilimin yararı konusundaki kuşkuyla Aydınlanma düşüncesini eleştiren Frankfurt Okulu, yine de Aydınlanmanın eleştiri düsturuna bağlıdır (Horkheimer, 2004: 118). Frankfurt Okulu’nun gündemindeki sorun, Kant’ın “akılını kullanma cesareti göster” (Kant, 1999: 17) öğüdünün nasıl oluyor da “başkasının egosunu teslim alma talebine” (Adorno, 2005: 84) dönüştüğüdür. Frankfurt Okulu’nun bu soruna yanıt arama çabası, bu çalışma konusunda temel bir zorluğa işaret eder. Gerçekten de böyle bir tehlikesi olmasına rağmen, akıl nesnel kullanımının bireysel bir çabaya bağlanması (Kant, 1999: 197) ya da akıl sınırlarının sorgulanması, kuşkuyla yaklaşmamız gereken aydınlanmacı idealler midir? Başka bir deyişle, Aydınlanma düşüncesinin bir ideolojiye dönüşmesinin bütün sorumluluğu “akıl” kendisine yüklenebilir mi? Buna olumlu bir yanıt verilecekse eğer, onu ideolojiye dönüştürürken, bireyi de makineleştiren (Horkheimer ve Adorno, 2002: 191) toplumsal

koşullar göz önünde bulundurulmalıdır. Sadece bu soruya verilecek olumsuz bir yanıt aydınlanmacı ideallerin meşruiyeti üzerindeki kuşku perdesini aralayabilir.

Gerçekten modern düşüncenin bir ideolojiye dönüşmesinin ya da temel bir ilke olan aklın özerkliğinin ve dolayısıyla insanın özgürlüğünün, toplumsal bir tutsaklığa dönüşmesinin bütün günahı, Aydınlanmanın kendisine ve dolayısıyla “akla” yüklenemez. Bu nedenle Frankfurt Okulu’nun eleştirileri, aydınlanmacı idealleri bir yana bırakmamız gerektiğini kesinlikle iddia etmez. Çünkü Aydınlanma düşüncesine yönelik eleştiriler, aydınlanmacı ideallerin reddi ya da aklın rafa kaldırılması gerektiği anlamını taşımaz. Aksine bu eleştirel tutum, aydınlanmacı ideallerin ve aklın insana yakışır bir şekilde yükseltmesi gerektiği çağrısıyla yorumlanmalıdır.

Bu çağrı, henüz Aydınlanmanın ilk zamanlarında, erken Alman romantizmi² tarafından zaten dillendirilen ve yerine getirilen bir çağrı olduğundan, Aydınlanma düşüncesinin kendisindeki tehlikeleri sezen ilk eleştirel tutumun erken Alman romantizmi olduğunu söylemek yanlış değildir. Yine de Aydınlanma düşüncesinin temel görüşlerinde ve erken Alman romantizminin bunlara dair eleştirilerinde şu soruya bir yanıt aranmalıdır. Romantizm, Aydınlanma karşıtı mı yoksa onun eksikliklerini gidermeye çalışan aydınlanmacı-ilerici bir hareket midir? Yalnızca bu soruya verilecek yanıt, Aydınlanmanın bir ideolojiye dönüştüğü iddiasının haklılığı ya da haksızlığını ortaya koyabilir. Çünkü ideolojiyi tanımlayan şeyin, *söylemin, hakkında olduğu şeyi bozma düzeyi* olduğu düşünüldüğünde, bu sorunun *aydınlanmacı idealler* ile *aydınlanmacı söylemin* arasındaki ilişkiyle ilgili olduğu görülür. Bu ilişkinin soruşturulması, Aydınlanma düşüncesine ilk karşı çıkış olan erken Alman romantizminin, *romantik bir kırılma* mı yoksa *aydınlanmacı bir yenilenme* mi olduğunu belirleyeceği gibi, bunun belirlenmesi, akla ve modern Aydınlanma düşüncesine ilişkin çağdaş kuşkuyu da kaldıracaktır.

2. Romantizmin Aydınlanmaya Yönelik Eleştirileri

Şüphesiz günlük dilde çokça kullandığımız “romantik” sıfatını tanımlayan duygusallık, “romantik felsefe” ifadesinin içeriğini yansıtmak konusunda yetersizdir. Başka bir deyişle erken Alman romantizminin nasıl bir felsefe ortaya koyduğu ve bunun diğer felsefelerden ne bakımdan farklı olduğu, sadece duygusallık üzerinden kategorik olarak açıklanamaz. “Helenistik felsefe”, “skolastik felsefe” vb. benzer adlandırmalar gibi, “romantik felsefe” de belirli bir dönemde, belirli sorunlar üzerinden yapılan bir felsefe biçimini işaret eder. Bu biçim ve sorunların belirlenmesi, “romantik felsefe” adı altında kabul edilen düşünürleri ele almamızı gerektirse de hangi düşünürlerin bu ad altında anılacağına belirlenmesi bazı ölçütlerin önceden kabul edilmesine bağlıdır. Bu bakımdan, “romantik felsefe” ifadesini içeriklendirmek iki bakımdan da güçtür. Bu güçlüğü aşılması konusunda ölçüt, “kırılma” ya da “eleştiri” kavramları olarak belirlenebilir. Buna göre edebiyatta, güzel sanatlarda, mimaride, kısacası yankı bulduğu bütün alanların modern klasik görüşlerinde kırılma yarattığı kabul edilen romantizm, felsefede nasıl yankı bulmuştur?

²Almanca “Frühromantik” ifadesi, İngilizce “early Romanticism” biçiminde kullanılmakta olup, “romantik felsefe” adındaki düşünce akımını ifade eden kavramın Türkçe kullanımı, tartışmalı gibidir. “Romantizm” mi “romantisizm” mi biçimindeki bu tartışma, her iki durumda mantıklı gerekçelerle temellendirilebilir. Bir yandan kavramın Almanca orijinalini ve gerçekten de Novalis ve Schlegel gibi romantiklerin yaşam biçimlerini ifade eden romantizm, diğer yandan romantizm durumuna ait olmayı ifade eden romantisizm. Bu çalışmada, Türkçe literatürdeki yaygın kullanımıyla çelişmemek için “romantizm” ifadesi kullanılmaktadır.

Erken Alman romantizminin modern Aydınlanma düşüncesiyle ilişkisine odaklanan bu soru, ancak Aydınlanmanın klasik görüşleri ele alınarak yanıtlanabilir. Böylece henüz Aydınlanma çağında, modern düşüncenin klasik görüşlerine, hangi düşünürlerin ne bakımdan karşı çıktıkları belirlenebilir. Buna göre doğa, bilim, insan ve tarih konularında Bacon, Descartes, Hobbes, Spinoza, Locke, Hume ve Kant gibi düşünürler, modern Aydınlanma düşüncesinin tutumunu belirlemişken; G. Hamann, J. G. Herder, F. Schiller, Novalis, F. Hölderlin, F. Schlegel, Goethe ve Schleiermacher gibi düşünürler de bu klasik düşüncelere karşı tutumlarıyla erken Alman romantizminin ufkunu belirlemişlerdir. Bunun kabul edilmesiyle, yukarıdaki sorunun yanıtlanmasının önündeki zorluk da ortadan kalkmış olur. Böylece romantizmin, hangi modern klasik düşünceye ne bakımdan karşı çıktığı ya da onu kabul ettiği belirlenebilir.

İlk olarak söylemek gerekirse, erken Alman romantizminin, modern Aydınlanma düşüncesinin doğa tasarımı tepkisi, Novalis tarafından, onun Kartezyen temellerine karşı, dile getirilir. Ona göre Tanrı, neden olması bakımından *zorunlu olansa*, doğa, etki olması bakımından *gerçek olan*dır. *Ben* ise kendisi olması bakımında *olanak halindedir*. Bu nedenle, Tanrı, doğa değildir. *Ben*, tez; *doğa*, antitez; *Tanrı* ise sentezdir (Novalis, 2003: 41-42). Olanak olan *Ben*, kendimi her gerçekleştirdiğimde doğaya ait olmuştum. Bu nedenle, doğa Tanrı olduğundan değil, *Ben*, doğa ile bir ve aynı olduğumdan, “empirik *Ben* Tanrı’dadır” (Novalis, 2003: 42). Doğayla özneyi (*ben*) karşı karşıya getiren klasik Kartezyen epistemolojik bakışa karşı çıkan ve bu konuda Fichte’den etkilenen Novalis³, bir adım ötesinde, *Ben*’in gerçekliğini doğanın gerçekliğiyle ilişkilendirerek, aslında “doğayla yaşamı bir ve aynı” kabul eder. Ona göre, kimya ve mekanik bilimler, bunu kabul etmediği için bir “karmaşa” içindedirler (Novalis, 2007: 7). Doğayla benliğin birlikteliği, *yaşamı* ifade eder. Yaşayan benin doğayı anlaması kendisine yönelik bir çabaya bağlıdır. Diğer yandan benin kendi gerçekliğini anlaması ve kendisini gerçekleştirme, doğayla olan derin bağına bağlıdır. Tam da bu noktada, yine Novalis’in “insanlık tarihinin ilmene ulaşmanın iki yolu” dediği ayrımı odaklanmak yerindedir. Bu yollardan ilki “zahmetli sonu görülmeyen, sayısız engellerle dolu deneyim yoludur. Diğer, sadece bir adımda erişilebilecek ruhumuzun içini incelemektir” (Novalis, 2014: 35). Bu yollardan ilki modern deney bilimlerinin yoludur ancak sadece ikinci yolu seçenler, ben ve doğanın birlikteliğini kavrayabilirler.

Schlegel ise Novalis gibi teolojik-mistik bir tınıyla, “eski zamanlarda” der, “doğayla bizleri telkin etmek için kullanılırdı, şimdiyse yalnızca idealdir” ama “doğanın ideal, idealin de doğal olduğunu sıklıkla unutuyoruz” (Schlegel, 1991: 44). Bu nedenle insan ile doğayla sıklıkla, keskin bir biçimde çelişmektedir (1991: 80). Bunu aşmak konusunda Aydınlanma düşüncesinin çaresizliğinin farkında olan Schlegel, şiiri öne çıkarır. “İnsan doğanın şiiri” (1991: 89) olduğundan, onunla çelişirken bile aslında doğayla olanı ifade eder. Çünkü “insan kendi dışında bir doğaya ihtiyaç duymaz” (Schlegel, 2001: 25). Onun her ifadesi, tarihsel yaşamın kurucusudur. Bu nedenle “insan yaratıcı bir biçimde gerisine bakan doğadır” (Schlegel, 1991: 96). Derinlemesine bakıldığında hem Novalis’te hem Schlegel’de modern Aydınlanma düşüncesinin doğayı araçsallaştıran tasarımı bir tepki söz konusudur. Aksine, doğayla idealleştiren bu romantik tepki, doğanın, öznenin dışında ama öznenin görüşünün koşullarına bağlı olan nesnel bütünlüğü/toplamı olarak değil, bizzat öznenin içinde yaşadığı *dünya* olarak görülmesine giden yolun dönüm noktasıdır. Bu konuda erken Alman

³ Erken Alman Romantizmi ile Alman idealizmi arasında karşılıklı bir ilişki vardır. Fichte ve Schelling’in romantizme etkisi ne kadar çoksa Schiller, Hölderlin ve Schleiermacher’in Alman idealizmine etkisi de o kadar çoktur. Ancak bu iki düşünce biçimi arasında derin bir karşılaştırma yapmak, başka bir çalışmanın konusu olabilir.

Romantizminin ilk kaynağı, Vico üzerinden **edindiği** antik Yunan izleridir (Vico, 1948: 65, 102, 107, 141, 255). Daha doğrusu, antik Yunan'ın *tanrısal yaşama dünyası*dır.

Doğa, artık bir nesnel bütünlüğü/toplamı değil, kendi içinde bir *birlik* olan *tinsel yaşama dünyası*dır. Bu tinsellik, doğanın canlı bir ruha sahip olmasından kaynaklanır. Doğaya canlılığını veren ruh ile insana tinselliğini veren ruh bir ve aynıdır. Bu ruh, kendisini en uygun biçimde şiirde ve mitte açığa serdiğinden, Hamann'ın "mitoloji buraya!" çağrısı boşuna değildir (Hamann, 2007: 77). Doğayı, yaşama dönüştüren, onun işlemlerini sağlayan insanın duygu ve tutkularıdır. Mit ve şiir, bu duygu ve tutkuların taklididir. Doğanın bu duygu ve tutkularından soyutlanması, ona acı verir ki Hamann'a göre "hakikatin şahidi" olduğunu iddia eden Bacon'ın yaptığı budur (2007: 77). Vico'nun izinden giden Hamann için, Tanrı, bir geometrici ya da bir matematikçinin değil Homeros gibi bir ozanın diliyle konuşur bizimle. Hamann bununla, doğada matematiksel ilkeler bulunduğu anlayışını reddetmeden, dünyanın asıl anlamının olayların öngörülebilirliğinde değil, onların biricikliğinde ve rastlantılarda gizli olduğunu ve bunun dilde açığa çıktığını ima eder (2007: 272-279).

Erken Alman romantizminin, Aydınlanma düşüncesinin doğa kavramını, yaşama kavramına dönüştürmesinin bir diğer kaynağı, Goethe üzerinden yakınlık duyduğu Doğu'nun mistik düşüncesidir. Kendisini romantik olarak tarif etmeyip, hatta romantikliği bir hastalık olarak ifade etse de (Berlin, 2004: 136) erken Alman romantizmi için önemli bir ilham kaynağı olan Goethe, özellikle bitkilerdeki dönüşümlerin izini sürerek, doğada bir *gizemin* hâkim olduğunu iddia eder (Goethe, 1946: 113). Bu *gizemi* bitkilerin yaşama gücünde gören Goethe'nin Spinozacı panteizmi sürdürdüğü iddia edilse de aslında o, Spinoza'da da sezilen Doğu düşüncesinin doğaya karşı mistik tutumunun etkisi altındadır. Yine de bu konuda Goethe'yi Spinoza'dan ayıran şey, erken Alman romantizminin *yaşama* kavramından Hegel'in *Geist*'ine giden yolu açmış olmasıdır.

Goethe'nin doğaya içkin kıldığı gizem ya da ruhun, Aydınlanmanın bilimsel tutumuyla doğadan koparılması, erken Alman romantizmi için insanı, doğaya ve haliyle yaşama dünyasına yabancılaştırmıştır. İşte erken Alman romantizminin, Aydınlanmanın doğa ve bilim anlayışından gördüğü en büyük tehlike budur. Novalis'in "dünyanın ritminin kaybedilmesi" (Novalis, 2007: 57) dediği bu yabancılaşma, bireyin kendisini bir daha hatırlamamak üzere unutmasıdır. Schiller'in "neden hala barbar kaldığımızı" ilişkin sorusu (Schiller, 1943: 44-45) ya da Hölderlin'in sevgi ve dostluk gibi insanca ilişkilerde "ruhun güzelliği olmaksızın", aklın yaya kaldığını iddia etmesi (Hölderlin, 1990: 68) mit ve şiirde ifadesini bulan doğadaki gizin yitirilmesine ve yaşama dünyasına yabancılaşmaya yönelik yakınmalardır. Bu nedenle doğa yeniden insanileştirilmelidir. Bu amaç için akıl yetersizdir, çünkü insanın yaşama dünyası olan doğa, sadece akılla kavrayabileceğimiz ve bilimin nesnesi olan epistemolojik bir bütünlük değil aynı zamanda estetik bir duyguyla sezebileceğimiz ontolojik bir birliktir. Dünyanın ötesini işaret eden ama onu göstermeyen din bile, yaşamı anlamak konusunda yetersizdir. Bu yolda insana eşlik edecek olan, Novalis'in ikinci ve zahmetli yol dediği, ruha yolculuk yani, sanattır. Böylece erken Alman romantizmi, doğayı araçsallaştıran Aydınlanma düşüncesinin bilim anlayışı karşısında, doğayı yaşama dünyası olarak idealleştiren sanatı öne çıkarır.

Modern bilimin önemini reddetmeyen romantizm, sanat ve bilimi uzlaştıran bir anlayışa sahiptir. Sanatsal bilim anlayışı diyebileceğimiz bu tutumun temel gerekçesi, romantizmin, insanı doğadan soyutlayan ve uzaklaştıran modern doğa biliminde gördüğü tehlikelerdir.

Bacon'la başlayıp Descartes'le devam eden modern düşünce, bilimsel bilgi ile yöntem arasında zorunlu bir ilişki kurar. Matematiksel ilkelerle donatılmış deney ve gözlemin, modern bilimin yöntemi olarak genelleştirilmesi bu tehlikelerden birine işaret eder. Buna göre bilimin belli bir yöntemi vardır ve bu yöntem dışından doğayı bilmeye yönelen her çaba önemsizdir. İnsani her çabanın belli bir yönetime indirgenmesi, o insani çabayı değersizleştirir. Erken Alman romantizminin, modern bilime getirdiği eleştirilerin işaret ettiği bir diğer tehlike tam da bu noktaya dikkat çeker.

Modern bilimin nesnellik tutkusu ve yöntemi genelleştirmesi, bilgi ve hakikat sorununu değersizleştirir. Erken Alman romantizminin gördüğü bu tehlike, Aydınlanmanın bilim anlayışının, insanın duygusunu taşıdığı ve bunun da insanın doğayla ilişkisini bozacağı habercisidir. İnsanın doğayı sadece bir bilgi nesnesi ve egemen olunması gereken bir varlık alanı olarak görmesi, insanı doğadan uzaklaştırır ve ona yabancılaştırır. Çünkü somut verilere odaklanan bilim, estetik duyguyu yitirir. Denilebilir ki estetik duygu, bilimin sınırları dışındadır. Ancak erken Alman romantizminin eleştirisi de işte tam da buna odaklıdır. Modern bilimin öngörülebilirlik ilkesinin kaynağındaki, bilgi güçtür ve doğaya egemen olmaktır anlayışı, yaşam karşısındaki insani çabayı bilimsellik sınırlarına hapseder. Sınırın bilimsellik olması, modern düşüncenin bu bakımdan bir ideolojiye dönüştüğü eleştirisini haksız kılmaz. Çünkü modern bilimin nesnellik tutkusu ve yöntem fetişizmi, insani yaşamın hakikatle olan ilişkisini bozmuştur.

Dünyanın yeniden romantikleştirilmesi gerekmektedir. Zaten dünyanın ritmini bozan aklın duyguyla olan yarışıdır. Romantizm için ayrılan bu iki şeyin, yani akıl ve duygunun yeniden birleşmesiyle dünya yeniden ritmine kavuşacaktır. Çünkü sevgi, dostluk gibi insanca ilişkiler, sadece akılla kavranamayan daha üst bir dünyaya aittir. Bu dünyaya yapılan yolculukta, gideceğimiz yol duyguyu temel alan sanat olmalıdır. Sanatçı, bu üst dünyayı görür ve ortaya çıkardığı eserle bu dünyayı gösterir. Onun bu becerisi, yaratma sürecinde sahip olduğu tanrısal güçten kaynaklanır. Sanatçının mekanikleştirilerek yabancılaşan yaşama karşı tepkisel tutumunu, onun duygusallığı besler. Çünkü o, başından geçen veya tanık olduğu olaylar karşısında heyecanlanır, kaygılanır, korkar veya sevinir. Sanatçının bu duygusallığı yaratıcılığının koşuludur. İşte bu yaratıcılık, dünyanın yeniden insanileştirilmesinin aracıdır. Şiirde simgesel düşünceyle metaforlar ortaya koyabilme, resimde renk uyumunu sağlayabilme, müzikte seslerden armoni yaratabilme hep böyle bir güce işaret eder. Bu gücün ortaya koyduğu sanat eseri, alımlayıcısını o üst dünyaya çağırır. Örneğin, bir resme bakarken, bir müziği dinlerken veya bir şiiri okurken bir duygulanım yaşarız. Kendi başına acıyı ya da kendi başına sevinci duyumsarız. İşte bu kendi başına acı veya sevinç, aklın kavrayamadığı bu üst dünyaya aittir.

Dünyanın yeniden romantikleştirilmesi ya da insanileştirilmesi dediğimizde, erken Alman romantizminin, bir zamanlar var olan ama artık kaybedilmiş olan bir şeye yeniden ulaşılacak gibi bir ideali olduğu anlaşılır. Bu ideal, antik Yunan yaşama dünyasıdır. Modern Aydınlanma düşüncesi ile erken Alman romantizmi arasındaki ilişki sorunu, antik Yunan yaşama dünyası referans alındığında daha açık görülebilir. Çünkü Rönesans'ın "bilim ve sanat konusunda unutulmuş olanı yeniden hatırlama isteği" üzerine yükselen modern Aydınlanma düşüncesi ile erken Alman romantizminin en temel ortak noktası antik Yunan yaşama dünyasıdır. Yine de bu konuda ikisi arasında açık bir farklılık vardır. Aydınlanma düşüncesinin antik dünyaya karşı seçici tavrına karşılık, erken Alman romantizmi onun genel ruhuna bir hayranlık besler. Bu nedenle örneğin felsefenin Thales'le başlatılması modern düşüncenin belirlediği bir eşikken, erken Alman romantizmin Homerosçu mitsel karakterlere

hayranlığı bu eşiğe kuşku düşürür. Bu açıdan bakıldığında erken Alman romantizminin, Aydınlanma düşüncesinin yapısındaki çatlakları giderme girişiminde, antik Yunan'dan izler görmek (Schlegel, 2001) hiç de şaşırtıcı değildir.

3. Sonuç

Yukarıda da vurgulandığı gibi, doğanın mekanik bir yapı olarak değil de canlı bir birlik olarak kavranması, Spinoza ve Goethe üzerinden gelen Doğu düşüncesinin etkilerinin yanı sıra, doğada tanrısal olanı gören antik Yunan düşüncesinin mitolojik kavrayışının izlerini taşır. Aynı şekilde, bilimin bir sanat olarak kabul edilmesi, mitolojiden sanatı çıkaran antik Yunan zekâsının yansıması gibidir. Schiller'in deyişiyle şiirle yarışmayan antik Yunan zekâsı ne doğayı yaşamdan ne de bilimi sanattan ayırır. İnsanların tanrılardan ayrılmadığı bu dünya, "en asil insan soyunun yaşadığı" bir dönemdir. Yaşam "cennetten kovulmuş insanın sürgünü" değil, şarapla kendinden geçmiş Dionysos'un insanlarla kutladığı bir bayramdır. Ulusal bir kültür yaratmak amacıyla olan erken Alman romantizminin bu amacını, ulusal bir mitoloji yaratma isteğine (Nenmark, 1992: 914) bağlaması, bu döneme hayranlığının göstergesidir. Aydınlanmanın *sanatsız* gerçekleşmeyeceğinin farkında olan erken Alman romantizmi, sanatın mitolojik kökenine bağlı kalarak, Aydınlanma düşüncesinin bilim ile yaşam arasında kurmadığı ilişkiyi kurar. Bu ilişki erken Alman romantizminin, "tür olarak insan" kavrayışını "kişi olarak insan" kavrayışıyla tamamlamasını sağlar. Çünkü antik Yunan'da sanatsal yaratıcılığın temelindeki *mitolojik güç*, insanlığın bütünlüğüne ait değil, kişilerin tekil yaşamlarına aittir.

İşte Aydınlanma düşüncesinin bireysel özgürlüğü toplumsal özgürlüğe yükselterek, kişinin yaşamındaki bu mitolojik güce, başka bir deyişle *bireyin sahilliğine* zarar verdiğini, çağdaş düşünürlerden çok önce erken Alman romantizmi fark eder ve kişinin yaratıcılığını öne çıkaran bir anlayış ortaya koyar. Bununla ilgisinde erken Alman romantizminin tarih kavrayışı da antik Yunan dünyasının "talih" kavrayışından izler görülür. Tarih artık insanlığın zorunlu bir sona doğru ilerlemesi değil, kişilerin yaptıkları ve yaratıklarıyla şekillenen yaşamdır. Bu nedenle insan, henüz olmamış şeyler üzerinden değil, ancak yapmış ya da başarmış olduğu şeyler üzerinden kendisini kavrar. Bu açıdan bakıldığında, erken Alman romantizminin *kişi* ile *hikâyesi* arasında kurduğu bağ, antik Yunan dünyasının özgür ve kahraman bireyinin, Odysseus'un betimi gibidir. İçindeki yurt özlemini bastırıldığı anda, romantik bir ifadeyle, kendisini korkusuzca unuttuğunda, yeni bir şey yaratan, ancak her seferinde kendisini hatırlayan ya da yurduna dönmek üzere yeni bir yolculuğa çıkan kahramandır. Erken Alman romantizmi için artık kişinin yaşamı da önceden belirlenmiş tarihsel bir zorunluluğun aracı değil, "Lethe nehrinden geçerken unuttuğu seçimi" gibi *talihle* belirlenir. İnsanı "yeryüzünde ozanca barınan" bir kişi olarak kabul eden bu romantik kavrayış, sadece akla dayalı ilkelerle kurulu bir dünyanın insanca olmadığını vurgulayarak, bunun nasıl bir barbarlığa yol açacağını ön görür. Kendi varoluşunu ve tekilliğini parçalayan insanın yaratacağı yıkımların ihbarcısı ve uyarıcısı olan bu romantik kavrayış, "Batı'nın bilincindeki en büyük değişimdir" (Berlin, 2004: 20). Belki de bu nedenle Hegel'den Nietzsche'ye, Heidegger'den Adorno'ya Foucault'dan Derrida'ya Ricoeur'dan Levinas'a birçok düşünürde izler bırakmıştır.

Modern Aydınlanma düşüncesinin bir ideolojiye dönüşüp dönüşmediği, *aydınlanmacı idealler* ile *modern Aydınlanma düşüncesinin söylemi* arasındaki ilişkiye dair bir sorundur. Daha doğru bir deyişle, bu ilişkinin bozulduğu her durum ideolojik olarak kabul edilir. Horkheimer ve Adorno'nun (2002: 18) diliyle konuşursak bir eylem ya da bir söylemin ideolojik olup olmadığına karar vermek, ideal ile söylemin birlikteliğine zarar vermeden,

onların hangi noktalardan ayrıştıklarını gören bir düşünme biçimini gerektirir. İşte bu düşünme biçimine sahip olan erken Alman romantizmi, modern düşüncenin bir ideolojiye dönüşme tehlikesini sezip, onu bu tehlikeni korumaya çalışan bir girişim olarak görülebilir. Bu açıdan bakıldığında, Aydınlanma düşüncesinin “doğa”, “bilim”, “insan” ve “hipotetik tarih” kavrayışlarının, erken Alman romantizminde “yaşam”, “sanat”, “kişi” ve “hikâyeci tarih” anlayışlarıyla tamamlanması, bir yandan *romantik kırılma* diğer bir yandan *aydınlanmacı yenilenme* olarak değerlendirilebilir. Bir kırılmadır, çünkü sözü edilen her konuda bir bakış değişikliği söz konusudur. Bir yenilenmedir, çünkü sözü edilen her konuda aydınlanmacı öze bağlı kalınmıştır. Gerçekten de Schiller’in “aydınlanma çağındaysak eğer neden hala barbarlık var” kuşkusunu (Schiller, 1943: 44-45); Hölderlin’in özgürlük ve eşitlik idealleriyle ortaya çıkıp bir teröre dönüşen Jakobin hareketine tepkisi (Hölderlin, 1990: 97); Novalis’in “dünyayı romantikleştirme” çağrısı (Novalis, 1997: 60); Schlegel’in ironisi (Schlegel, 1991: 13) bu sezginin ifadeleri gibidir. Bu karşı çıkışlar, Aydınlanma düşüncesinin çatlaklarını derinleştirmek değil, aksine aydınlanmacı ideallere bağlı kalarak, bu düşünceyi daha insani temellere oturtmak amacındadırlar. Bu nedenle, “bilimsel düşünce”, “insani ilerleme”, “özgürlük”, “eşitlik” ve “adalet” gibi aydınlanmacı idealleri benimseyen erken Alman Romantizmi, ulusal karakterinden dolayı muhafazakâr bir hareket olarak değerlendirilse de aslında Alman Aydınlanmasının, “Anka kuşu gibi”, Aydınlanmayı küllerinden yeniden doğurma girişimi olarak okunabilir. Yine bu nedenle olsa gerek, Aydınlanma düşüncesinin entelektüel bir kimliğe kavuşmasında ve dolayısıyla aydınlanmacı ideallerin üzerindeki kuşku perdesinin aralanmasında romantizmin önemi reddedilemez.

Erken Alman romantizminin eleştirileri ve katkılarının, Aydınlanma düşüncesini daha insani temellere oturtmayı amaçladığı kabul edilmelidir. Çünkü romantizmin bireysellik, duygusallık ve doğayla uyum gibi düşünceleri, Aydınlanmanın akılcılığındaki ve evrenselcilikteki tehlikeleri göstermekte ve mekanik dünya görüşünü dengelemektedir. Bu amacıyla, insan yaşamına yönelik daha zengin ve bütünsel bir yaklaşım ortaya koyan erken Alman romantizmi, Aydınlanmacı ideallerin sadece daha derin felsefi anlamlar kazanmasını değil, aynı zamanda bu ideallerin daha erişilebilir ve daha uygulanabilir olmasını sağlamıştır. Bu anlamda Aydınlanmacı anlayışın ve ideallerinin katı felsefi sınırları, erken Alman romantizmi tarafından yumuşatılmış ve genişletilmiştir. Böylece bu eleştiri ve katkılar, Aydınlanma düşüncesinin bir ideolojiye dönüşmesine engel olacak felsefi tutumun habercisi olmuştur.

Eleştirel de olsa erken Alman romantizmi ile Aydınlanma düşüncesi arasında dinamik bir ilişki olduğu açıktır. Bu ilişki ve etkileşim çağdaş düşüncelerin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Örneğin, Aydınlanmanın rasyonel bilim anlayışı, insanlığa büyük bir teknolojik ilerleme sağlamış olsa da erken Alman romantizminin eleştirileri, insan yaşamının sadece akıl ve bilimle sınırlı olmadığını hatırlatmaktadır. Bu bağlamda, bireysellik ve duygusallık gibi romantik eleştiri ve katıkların, modern sosyoloji ve psikolojinin gelişmesindeki rolleri inkar edilemez. Goethe, Schiller, Novalis ve Hölderlin’in eserlerindeki karakterlerin yaşamları, insan yaşamının derinliğini ve ahlaki gelişimini gözler önüne serer. Bu karakterlerin yaşamları, Aydınlanmanın akılcılığına karşı, insanın duygusal iç yaşantısının önemini vurgular. Böylece insan doğasının ve toplumsal yaşamın karmaşıklığı, romantizmin bu konulardaki anlayışı sayesinde anlam kazanmıştır. Aynı şekilde erken Alman romantizmi tarafından sanatın ve estetiğin yüceltilmesi, sanat ve edebiyatın gelişmesini sağladığı gibi, onun doğaya ve güzelliğe olan hayranlığı, doğanın güzelliğine dair bir bilincin izlerini sürdürür. Belki de bu nedenle doğanın korunması, çevresel sürdürülebilirlik gibi çağdaş tutumların, romantik etkilere sahip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Erken Alman

romantizmi ile Aydınlanma arasındaki bu etkileşim, politik ve toplumsal anlayışlara da yansımıştır. Örneğin, Aydınlanmanın eşitlik, özgürlük, adalet gibi politik idealleri karşısında, romantizmin bireyselliğe ve duygusal farklılığa vurgusu, daha kapsayıcı ve adil bir toplum vizyonu oluşturmuştur.

Nihayetinde, erken Alman romantizminin, Aydınlanmaya yönelik eleştirileri, yalnızca bir kırılma değil, aynı zamanda yaratıcı bir yenileme amacını taşımaktadır. Bu nedenle iki düşünce biçimi arasındaki etkileşim, yalnızca felsefi bir gerilim ve tartışma olmanın ötesinde, pratik olarak insan yaşamını da etkilemiştir. Erken Alman romantizminin insancıl ve estetik duyarlılığının, Aydınlanmanın rasyonel ve evrensel ilkelerine sunduğu katkı, daha zengin ve geniş bir entelektüel bakış açısı yaratmıştır. Bu bakış açısı, modern düşüncenin ve toplumsal pratik tutumların şekillenmesinde önemli bir rol oynamış ve oynamaya devam etmektedir.

KAYNAKÇA

- Adorno, T. (2005). *W. Minima Moralia Reflections on a Damaged Life*. (Trans. E. N. F. Jephcott. London). New York: Verso.
- Berlin, I. (2004). *Romantikliğin Kökleri*. (Ed., Henry Hardy, Çev., Mete Tunçay). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Goethe, J. W. (1946). *Goethe's Botany, The Metamorphosis of Plants and Tobler's Ode to Nature*. (Ed. Trans. Agnes Arber, D.Sc., F.R.S.). USA: Chronica Botanica Company.
- Hamman, J. G. (2007). *Writings on Philosophy and Language*. (Trans. Kenneth Haynes). Cambridge, New York, Melbourne: Cambridge University Press.
- Horkheimer, M. ve ADORNO, T. W. (2002). *Dialectic of Enlightenment, Philosophical Fragments*. (Trans. Edmund Jephcott). Stanford, California: Stanford University Press.
- Horkheimer, M. (2004). *Eclipse of Reason*. London, New York: Continuum.
- Hölderlin, F. (1990). *Hyperion and Selected Poems*. (Ed. Eric L. Santner). New York: Continuum.
- Kant, I. (1999). *Practical Philosophy*. (Ed. Trans. Mary J. Gregor). United Kingdom: Cambridge University Press.
- Nenmark, K. (1992). "L'absolu littéraire: Friedrich Schlegel and the Myth of Irony". *MLN*, Vol. 107, No. 5, pp. 905-930, *Comparative Literature*. The Johns Hopkins University Press.
- Novalis. (1997). *Philosophical Writings*. (Trans. Margaret Mahony Stoljar). Albany: State University of New York Press.
- Novalis. (2003). *Fichte Studies*. (Ed. Jane Kneller). Cambridge, New York, Melbourne: Cambridge University Press.
- Novalis. (2007). *Notes for a Romantic Encyclopaedia*. (Ed. David W. Wood). Albany: State University of New York Press.
- Novalis. (2014). *Heinrich Von Oferdingen*. (Çev. İclal Cankorel). İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Schiller, F. (1943). *İnsanın Estetik Terbiyesi Üzerine Mektuplar*. (Çev. Melahat Özgü). Ankara: Mf. V. 1943.
- Schlegel, F. (1991). *Philosophical Fragments*. (Çev. Peter Firchow). Minneapolis. London: University of Minnesota Press.
- Schlegel, F. (2001). *On The Study of Greek Poetry*. (Trans. Stuart Barnett). Albany: State University of New York Press.
- Vico, G. (1948). *The New Science*. (Trans. Thomas Goddard Bergin, Max Harold Fisc). New York: Cornell University Press.